УДК 355.13:358.4(477)"20"
DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2026/2.13

Мулява В. Д.
https://orcid.org/0000-0001-6916-5450
Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України

РОЗВИТОК ВІЙСЬКОВИХ ТРАДИЦІЙ У ПОВІТРЯНИХ СИЛАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ

В статті показано, що до початку російсько-української війни у Повітряних Силах ЗС України (далі – ПС) зберігалася переважно радянська система військових традицій з відповідними ритуалами та символікою. Але починаючи з анексії Криму в ПС почався принциповий перехід до впровадження власних національних військових традицій. На сьогодні процес оновлення та розвитку військових традицій у ПС охоплює всі роди їх військ: авіацію, протиповітряну оборону, спеціальні війська, військові навчальні заклади та центри. Нові військові традиції знаходять свій прояв на всіх етапах становлення і професійної діяльності військовослужбовців ПС: виборі професії, навчанні у ВНЗ, бойовій підготовці, службі у військових частинах, виконанні бойових завдань.

Бойові ритуали ПС спочатку визначаються тими, які символізують початок професійної бойової кар'єри, У ВНЗ ПС традиційно проводяться знамениті ритуали в ході професійної підготовки усіх спеціальностей ПС («Меч дружби», «Сталевий Орел», «Посвята в офіцерське братерство», «Клятва воїна-зенітника») Показані основні бойові традиції ПС: вірність військовому обов'язку, традиції мужності та готовності виконувати поставлені завдання, незважаючи на загрозу смерті; пильне несення бойового чергування; підтримання високого рівня професіоналізму та бойової майстерності; традиції поваги командирів до підлеглих у поєднанні з турботою про них та зміцнення військового товариства. Найбільше ритуалів у ПС проводяться за принципом функціональності – ритуали ініціації, піднятя бойового духу, зміцнення братерства, відзначання. Показані ритуали поваги і єдності пілота з літаком, відзначення бойових заслуг («Іменування техніки», «Нанесення позначок про знищені цілі противника »). У зенітно-ракетних військах такі ритуали як «Код Вогню» розкривають героїку мобільно-вогневих груп ППО. Велике місце у ПС займають військові ритуали, що символізують завершення професійної кар'єри та прощальні ритуали («Спалення фортепіано на честь загиблих льотчиків», «Прощання з Бойовим прапором», «Вшанування пам'яті загиблих»). Невід'ємною складовою бойових традицій ПС є ритуали вручення військових нагород, що мають свій особливий перелік відомчих та спеціальних відзнак. Показано, що важливою складовою бойових традицій ПС є звичаї, насамперед, особисті звичаї у бойових льотчиків.

Ключові слова: *Повітряні сили Збройних Сил України, традиції, військові традиції, бойові традиції, військові ритуали, військова символіка.*

Постановка проблеми. В умовах триваючої війни з росією відроджуються, формуються та розвиваються бойові традиції, які проявляються в нових ритуалах, звичаях, символіці. Адже до початку російсько-української війни у Повітряних Силах ЗС України (далі – ПС) зберігалася переважно радянська система військових традицій. Однак, починаючи з анексії Криму у ПС відбувається принциповий перехід до впровадження власних національних військових традицій. Після багаторічного збереження в Україні радянської системи закликів і гасел відбувся принциповий поворот до власної національної військово-історичної традиції. У межах оборонної реформи було проведено тотальний ребрединг військового іменування [7, с. 5–28].

За роки повномасштабної російської збройної агресії у ПС ЗС України накопичився великий емпіричний масив даних із зазначеної проблематики, який потребує наукових розвідок із використанням широкого кола методів дослідження. Проведення такого дослідження сприятиме

© Мулява В. Д., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

виявленню народжених війною нових військових традицій та їх прояву в ритуалах, звичаях та решті форм діяльності, які підтримують бойовий дух та згуртованість у військовослужбовців ПС, формують у них професійну ідентичність, моральні цінності та патріотичну свідомість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування та розвиток національних історичних військових традицій та їх вплив на сучасні бойові традиції досліджували В. Балушок, С. Грицюк, В. Мараєва, Ю. Мицик, О. Притула, О. Сокирко, І. Стороженко, В. Топальський, Військові традиції у ЗС України до початку російської агресії хорошо досліджені в монографії А. Афанасьєва, М. Герасименко. В. Кротикова. Окремі аспекти сучасних військових традицій у ЗС України, досліджували Д. Вергун, Л. Іваннікова, М. Коба, О. Отич, О. Притула, Л. Сидоренко, В. Федоренко. Попри наявні дослідження, є сенс зауважити, що вивчення сучасних військових ритуалів і звичаїв у ЗС України в умовах російсько-української війни залишається тільки фрагментарним. А проблематика військових (бойових) ритуалів у ПС ЗС України в умовах Війни за Незалежність України на сьогодні взагалі є малодослідженою. Частково її вивчали лише В. Масненко та Ю. Присяжнюк в контексті становлення сучасної української традиції почесних найменувань військових формувань., До того ж в умовах триваючої війни військові бойові традиції, ритуали та звичаї ПС активно розвиваються та примножуються. Тому вони потребують наукового аналізу з метою детального вивчення їх особливостей, класифікації, виокремлення їх функцій та впливу на морально-психологічний стан і бойову готовність підрозділів.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження. розвитку військових традицій у Повітряних силах Збройних Сил України в умовах війни за незалежність України. Здійснити проведення аналізу та систематизації тих традиції, які сформувалися у ПС починаючи з 2014 року та особливостей їх прояву в ритуалах, звичаях, церемоніалах та інших формах діяльності в бойових умовах з метою розкриття їх потенціалу щодо підвищення морально-психологічного стану особового складу, посилення патріотизму та мотивації до збройного захисту Батьківщини під час війни.

Виклад основного матеріалу. ПС ЗС України призначені для виконання низки важливих бойових завдань, зокрема, охорони повітряного простору держави, ураження з повітря об'єктів противника, авіаційної підтримки своїх військ (сил), висадки повітряних десантів, повітряного перевезення військ і матеріальних засобів, ведення повітряної розвідки. Особливістю застосування ПС є те, що свої основні завдання вони виконують під час здійснення бойового чергування у складі розрахунків авіаційних, зенітних ракетних та радіотехнічних підрозділів угруповання, що забезпечує створення системи винищувального та зенітного ракетного прикриття. Вказані військово-професійні особливості є одним із головних факторів формування та розвитку у них специфічних військових традицій.

Бойові традиції ПС ЗС України беруть свій початок з часів Першої світової війни у бойових авіаційних частинах української армії періоду 1917–1920-х років. Суттєвий вплив на їх подальший розвиток мала діяльність особового складу українських авіаційних частин і частин Протиповітряної оборони у роки Другої світової війни та у післявоєнний період, зокрема під час локальних війн, збройних конфліктів і миротворчих операцій [1, с. 127].

Розкриваючи сучасні традиції ПС, спочатку необхідно зазначити, що у своїй переважній більшості вони співпадають з традиціями інших видів ЗС України. Це стосується мужності і героїзму, високого професіоналізму, психологічної стійкості, витривалості та наполегливості особового складу при виконанні бойових завдань, готовності навіть при загрозі для свого життя прийти на допомогу побратимам та багато інших. Вони знаходять свій прояв на всіх етапах становлення і діяльності військовослужбовців ПС ЗС України: виборі професії, навчанні у ВНЗ, бойовій підготовці, службі у в частинах, виконанні бойових завдань [12, с. 236–252].

Підтриманню традицій навчання та бойової підготовки тому, що необхідно на війні, сприяє діяльність Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (ХНУПС), який став продовжувачем славетних військових традицій 2 військових академій і 9 вищих військових училищ. Льотний факультет університету має багату історію та є нащадком традицій Харківського і Чернігівського вищого військового авіаційного училища льотчиків та Луганського вищого військового авіаційного училища штурманів. В університеті декілька раз в рік традиційно проводяться найбільш чисельні та розвинуті неформальні ритуали в ході професійної підготовки усіх спеціальностей ПС, а особливо, військових льотчиків. Найбільш відомий з них щорічний військовий ритуал «Меч дружби», який символізує посвячення в умовне «лицарство честі», що поєднує військові традиції України та Великобританії.

Відзнака льотного братерства «Меч дружби» подарована членом королівської родини Великобританії принцем Майклом Кентським в ознаменування дружби та льотного братерства для вручення відзнаки кращому випускнику льотного факультету [9].

В травні 2024 році у університеті започатковано військовий ритуал «Сталевий Орел», який полягає втому, що по закінченню першого курсу курсанти відповідно церемонії забивають у поверхню фігури «Хрест Орла» декоративний цвях. Поступово вся передня поверхня фігури вкривається металевими шляпками цвяхів, як аналог сталевих обладунків лицарів, що символізуючи захист. Важливим елементом цього ритуалу є оголошення та відправка напуття своїм нащадкам, яке має вигляд листів, що пишуться загалом факультетів першого курсу. Напуття вкладаються у порожнину фігури «Хрест Орла», як листи у поштову «скриньку в майбутнє» [9].

Напередодні дня випуску молодих офіцерів у ХНУПС традиційно проводиться ритуал «Посвята в офіцерське братерство», коли славетні офіцери-наставники урочисто одягають погони на однострій випускників, вручають їм пам'ятні знаки та вітають з цією подією обіймами, що свідчать про прийняття курсантів до офіцерського братерства. В університеті вже традиційно проводиться щорічний військовий ритуал «Клятва воїна-зенітника», після складання якої офіцери-ветерани здійснюють урочисте вручення їм беретів воїнів-зенітників [9].

Однією з славних традицій ПС є шанобливе ставлення особового складу до історії та традицій своїх військових частин, що символізує взаємозв'язок нинішньої ратної праці військовослужбовців з бойовими традиціями своїх попередників і виступає ефективним засобом військово-патріотичного виховання. Важливою бойовою традицією ПС є ритуал заступання на бойове чергування, який значно впливає на його якість, оскільки емоційно заряджає особовий склад і сприяє усвідомленню особистої відповідальності за виконання бойового завдання. У ПС значне місце займають традиції поваги командирів до підлеглих у поєднанні з турботою про них та зміцнення військового товариства. Серед усіх видів ЗС України якраз у ПС знаходить свій яскравий прояв традиція підтримання високого рівня професіоналізму та бойової майстерності особового складу [2, с. 72–85].

Особливо треба акцентувати, що пріоритетною бойовою традицію особового складу ПС є його вірність військовому обов'язку, традиції мужності та готовності військовослужбовців виконувати поставлені завдання, не зважаючи на загрозу смерті Одним із найяскравіших проявів вірності бойовим традиціям мужності, героїзму, відваги, самопожертви, наслідування професійної сімейної традиції бути льотчиком ПС можна показати на прикладі сучасного бойового шляху 299-ї бригади тактичної авіації (БрТА) імені генерал-лейтенанта В. Нікіфорова. 24 серпня 2015 року під час Маршу Незалежності Президент України вручив командиру бригади бойовий прапор з відзнакою «За мужність та відвагу», а 24 серпня 2022 року бригада була ще раз відзначена цією високою почесною нагородою. За час повномасштабного російського вторгнення в запеклих боях з ворогом героїчно загинуло 14 пілотів бригади, 9 льотчиків удостоєні звання Героя України, 4 з яких – посмертно. Їх імена та подвиги відомі всій країні [10].

Особливо відомий в цій бригаді полковник Ігор Пархоменко, який на початку російсько-української війни з 2014 року брав активну участь у бойових діях як її льотчик. Коли його літак збили в районі проведення АТО, йому вдалось катапультуватись. Згодом він обіймав різні посади: від інструктора до заступника командира бригади. У квітні 2022 року він повернувся до виконання бойових завдань на літаку Су-25. За особисту мужність, самовіддане виконання військового обов'язку нагороджений всіма трьома орденами Богдана Хмельницького та двома орденам «За мужність» т. Він здійснив більше 300 бойових вильотів на вогневе ураження, знищив сотні життєво важливих об'єктів та близько тисячі російських загарбників. 8 травня 2025 року йому присвоєно звання Герой України. У бою на Запоріжжі Ігор Пархоменко втратив 25-річного сина Сергія – льотчика свої бригади, а молодший син Микита сьогодні також самовіддано захищає українське небо. За особисту мужність і героїзм капітану Сергію Пархоменко присвоєно звання Героя України (посмертно). Президент України урочисто передав нагороду батькові і родині героя [15]. Під час його похорон небо над Вінницею раптово сколихнуло ревіння реактивних двигунів. Це була пара літаків-винищувачів Су-27, які несуть бойове чергування у регіоні. Кількома проходами над містом бойові літаки віддали останню шану загиблому льотчику-штурмовику, своєму побратиму капітану Сергію Пархоменку [9].

Подвиг особистої самопожертви здійснив 25-річний командир авіаційної ланки вказаної

бригади майор Данило Мурашко, який здійснив 141 бойовий виліт, знищивши більше сотні об'єктів броньованої техніки та автотранспортних засобів, близько 600 осіб живої сили противника. 27 січня 2023 року під час виконання бойового завдання його літак було підбито над селом Шабельківка на Донеччині. Свідомо відводячи підбитий літак від житлових будівель, пілот втратив висоту поза селом і загинув. За особисту мужність і героїзм, самовіддане служіння Українському народові майору Данилу Мурашку присвоєно звання Героя України (посмертно) [4].

7 листопада 2023 року на Миколаївському аеродромі у 299-ї БрТА провели ритуал спалення фортепіано в пам'ять про загиблих льотчиків під час війни з росією. Миколаївський музикант В. Алексєєв виконав на палаючому фортепіано композицію Яна Тірсена «Comptine d'un autre ete», на якому виписали позивні загиблих пілотів та бортові номери їхніх літаків [10].

З розпалом війни, коли бойові обслуги 115-го полку зенітно-ракетних військ почали успішно знищувати засоби повітряного нападу та розвідки противника у полку ритуал «Посвята із отриманням першого бойового досвіду». Після першого успішного застосування військовослужбовцем вверіного озброєння командир (старший обслуги мобільно-вогневої групи) наносить йому на обличчя залишків порохових газів у вигляді паралельних смуг й вітає із першим успішним виконанням бойового завдання. Після привітання військовослужбовець наносить на великий чи вказівний палець руки трохи порохових газів та робить ним відтиск в особистих військово-облікових документах в розділі «Особливі відмітки» [3].

У 456-ї БрТА традиційно проводиться військовий ритуал «Перший самостійний виліт пілота». Це символ переходу від підготовки до повноцінного виконання тренувальних завдань. Він підкреслює важливість моменту у бойовій підготовці та посилює бойовий дух особового складу. Після виходу з кабіни молодий пілот одразу відрекомендовується командиру про здійснення першого самостійного польоту. Його зустрічають побратими привітаннями та починають підкидувати, число разів яких визначається сумою цифр бортового номера літака. Після цього командир частини вручає пілоту спеціальний іміджевий символ цієї частини [3].

У багатьох військових частинах (39-та БрТА, 831-ша БрТА, 7-ма БрТА, 115-ї ЗРП) з 2022 року вже традиційно проводиться військовий ритуал: «Посвята новоприбулих із врученням нарукавного знаку військової частини». Командир виголошує урочисту промову і всі новоприбулі військовослужбовці вимовляють символічну Присягу Захисника України: «Я, воїн Повітряних Сил Збройних Сил України! І мені за честь бути нащадком славетних українських героїв. Я клянусь, що ніколи не зраджу собі, побратимам, своїй Батьківщині. Клянусь народові та Україні докласти всіх зусиль для скорішої перемоги над ненависним агресором. Я ніколи не схилюся перед труднощами. У мене є надійна зброя Перемоги. Слава Україні! Героям Слава!». Командир поздоровляє кожного новоприбулого воїна та закріплює йому нарукавний знак військової частини [3].

За роки повномасштабного вторгнення у бойових авіаційних частинах ПС з'явилися власні традиції вшанування загиблих захисників. Звичаї прощання, продиктовані реаліями жорсткої та виснажливої війни, наповнені особливим символізмом і тугою за тими, хто поповнив небесне військо, лютою до ворога, який щоразу забирає найкращих. Так, вже у декількох авіаційних військових частинах (299-та БрТА, 39-та БрТА, 40-ва БрТА, 114-та БрТА,831-ша БрТА) проводився вже згаданий досить неординарний та яскраво символічний військовий ритуал «Спалення фортепіано на честь загиблих льотчиків». Ритуал символізує пам'ять та повагу до загиблих, єдність та бойове братерство льотної спільноти, честь та самопожертву тих, хто не повернувся з неба [13].

З початком повномасштабного вторгнення російських військ за ініціативою військового капелана у 31-му зенітно-ракетному полку проводиться «Загальна молитва за українського воїна» з метою духовного утвердження та єднання українських воїнів, налаштування та надихання військовослужбовців на успішне виконання бойових завдань. Також часто практикується індивідуальна молитва воїнів та освячення військовим капеланом військовослужбовців, зброї та бойової техніки перед виконанням важливих завдань. У 164-й радіотехнічній бригаді зразу після початку війни для зміцнення єдності, обміну досвідом та підняття бойового духу побратимів після закінчення кожної бойової зміни проводиться військовий ритуал «Радарна кава». Це акт братерства, спадкоємності та щирої взаємної вдячності, що скріплює зміну після бойового чергування. Спочатку старший зміни оголошує: «Очистити ефір – кава на горизонті». Це сигнал, що небезпека минула, зміну проведено і настає час відновлення. Ритуал першого ковтка – старший зміни наливає першу чашку і каже: «За чисте небо. Проти тих,

кого не пустили». Далі по ритуалу йде історія зміни («Кого бачили»), коли кожен член зміни коротко ділиться складними та цікавими моментами, чергування та своїми враженнями. Цей ритуал – частина живої історії зміни, усна передача досвіду. Далі йде ковток «Кава за тих, хто на чергуванні». В кінці, учасники ритуалу залишають трохи кави для наступної зміни зі словами: «Тут тепло. Передай далі»[3].

Ритуал «Код Вогню» з'явився у 208-й зенітно-ракетній бригаді після перших бойових виїздів мобільно-вогневих груп у 2021 році. Він символізує відповідальність, рішучість і самовідданість у бойових умовах. Це мовчазна клятва діяти з холодним розумом і гарячим серцем, не кидати своїх, повертатись до пункту дислокації з честю. Ритуал підкреслює, що кожен – це частина вогневого щита, а група – єдиний механізм. При проведенні ритуалу особовий склад збирається навколо бойової машини. Командир групи говорить: «Вогонь наш – не гнів, а воля. Хто з нами, той не згине». У відповідь бійці кажуть.: «Плече до плеча. Повернемось. Разом». Далі члени групи по черзі роблять три удари долонею по капоту бойової машини, як знак виконання бойового завдання. Потім особисті побажання, обійми, рукостискання, вручення символічних оберегів, особистих речей на вдачу [3].

У багатьох військових частинах ПС, зокрема у 204-ї БрТА, де загинули більше 30 військовослужбовців, проводиться військовий ритуал «Вшанування пам'яті загиблих внаслідок збройної агресії росії проти України». Особовий склад частини шикується біля меморіалу загиблим воїнам. Командир зачитує весь список загиблих, вказує на присутніх родичів нині загиблого, доводить його життєвий шлях, заслуги перед Батьківщиною, нагороди, обставини загибелі. Проходить хвилина мовчання. Військовий капелан проводить молитву пам'яті загиблих. Вручається відзнака родині загиблого та проводиться траурна церемонія відвідування кладовища [3].

У 113-му зенітно-ракетному полку набув поширення ритуал «Нанесення позначок про знищені повітряні цілі противника на техніку» як прояв бойового духу та символічної перемоги над ворогом з метою підвищення гордості за результати своєї бойової роботи. На корпус техніки, з якої знищено ціль (ППО-комплекс, зенітна установка) фахівці наносять спеціальний знак, зазвичай це стилізована наліпка літака, гелікоптера, крилатої ракети або БпЛА, в залежності від знищеної цілі. Кожен новий знак формує бойовий літопис своєї бойової техніки. Цей ритуал створює своєрідну традицію, що нагадує про кожну перемогу над ворогом у протиповітряному бою. В цьому ж полку набув поширення ритуал «Промова переможця», який здійснюється з метою формування у особового складу патріотизму, психологічної стійкості та свідомої готовності до збройного захисту України [3]. Заслуговує уваги ритуал 3-го дивізіону 138-ї зенітно-ракетній бригади «Іменування техніки, що служить підняттю бойового духу, формування поваги, впевненості та довіри до своєї бойової техніки. Тепер у дивізіоні кожна бойова установка, машина отримала власне ім'я (часто з гумором або за прикметами) Так, зенітний комплекс ласкаво називають «Зоя», а низько-висотний виявляч зветься «Крокодил».

Серед багатьох неформальних традиційних військових ритуалів у ПС треба відмітити найбільш масовий, різно варіантний, адаптований до специфіки кожної авіаційної військової частини військовий ритуал «Перший бойовий виліт пілота». Він символізує перехід від тренувальних польотів підготовки до повноцінного виконання бойових завдань. Цей ритуал включає символічне легке биття сідницями об борт літака новоспеченого бойового пілота. Він також проводиться коли льотчик вперше виконав політ на новому засвоєному типі літака, його символічно також б'ють об борт цього літака таку кількість разів, яку складає кінцева сума цифр його бортового номеру. Такий ритуал також символізує споріднення пілота та його бойової машини.

У 114-ї БрТА вже декілька раз проводився військовий ритуал «Прощання з Бойовим прапором» під час: розформовування (змінення свого призначення); прощання з командиром частини при його вибутті з виключенням зі списків; прощання з загиблим воїном, який мав особливу честь бути пов'язаний з цим Бойовим прапором; прощання з видатним військовослужбовцем при його звільненні після багаторічної служби. Цей ритуал підкреслює, що Бойовий прапор – це не просто символ, а пам'ять про мужність, честь і вірність присязі [3].

Військова пісня, музика і поезія – важлива складова української військової традиції. Сучасні українські митці активно розвивають військові марші і пісні присвячені ПС. Велично і гордо звучить Гімн Повітряних Сил України «Нескорені янголи неба». Зокрема, до Дня ПС нині приурочені нова кліп-пісня «Повертайся», пісня Х. Панасюк «Залізні птахи». Військово-патріотичний гурт Дніпровської зенітної ракетної бригади «Вартові

Неба» створив прекрасну патріотичну пісню «Воїн Повітряних Сил» [8].

Дуже вшанованими, в більшості майже обов'язковими, хоч і зовсім неформальними для українських бойових льотчиків є багаторічні традиційні загальні та особисті звичаї. Так, в день польотів підйом, вмивання, одягання виконуються за сталим алгоритмом у затвердженій роками послідовності. Традиційним стало також дотримання чіткої ритуальної послідовності в одяганні захисного спорядження, отримання й перевірки захисного шолому та кисневої маски. Поведінка на аеродромі завжди має бути спокійною та виваженою. Заборонено сваритися із товаришами, особливо з тими, які також можуть літати у цей день, із фахівцями метеорологічної, медичної служби, представниками групи керівництва польотами, щоб не створювати таким чином собі та іншим негативне емоційне тло [1; 6, с. 38–39].

Окрема сукупність неформальних традицій пов'язана із процесом безпосередньої підготовки пілота до вильоту. Перш за все, це виняткова повага льотчика та наземного персоналу до літака, що безумовно сприймається як бойовий товариш, друг і помічник. Пілоти часто плескають по його паливному баку, шасі, гладять крила, розпушують щітки розрядників тощо. Всьому цьому надається особисто символічний зміст безпеки та успішності польоту. Є стала традиція не фотографуватися самому та не дозволяти фотографувати свій літальний апарат перед вильотом тому що таке фото робить його історією, що закладає сакральну передумову для його можливого руйнування або й загибелі.

Йдучи на польоти, льотчики традиційно беруть із собою якусь дрібну річ, з якою пов'язують свою удачу, своєрідний оберіг, головним для якого вважається характер нештатних ситуацій та тяглість серії його успішних використань – низка вдало виконаних польотів саме із цією річчю при собі. Крім того, пілоти перед вильотом не прощаються, в більшості читають молитву, наспівують любиму мелодію, жартують з побратимами, не вживати слова «останній». Вважається, що використання цього слова неначе підводить підсумок і свідчить про неможливість подальшого повторення певного явища, дії чи процесу. Але у випадках, коли мова йде про померлу людину, катастрофу тощо, військові льотчики підкреслено вживають слово «останній». Традицією також стала недоречність згадування катастроф та негативних авіаційних пригод, особливо у день польотів, щоб не накликати біди. У військовому авіаційному середовищі традиційно застосовується професійний льотний сленг, який має суттєві специфічні відмінності від інших в залежності від предмету, ситуації, часу чи місця застосування [11].

Однією із найбільш сталих неформальних традицій льотчиків, особливо у цей воєнний час, стало недопущення у перші дні після катастрофи зайняття місця загиблого пілота за столом у їдальні.

Висновки. В процесі дослідження було виявлено, що військові традиції ПС поділяються на загальні, що є спільними як для особового складу ПС та ЗС України у цілому, а також на формальні і неформальні традиції, які стосуються лише ПС, всіх його родів та спеціальних військ. В них переважне місце займають сучасні (в більшості неформальні), породжені війною з росією, військові традиції, як ритуали і звичаї воєнного часу, що складаються зараз і формуються за ініціативою самого особового складу воюючих частин та підрозділів ПС.

Виявлено основні бойові традиції ПС: вірність військовому обов'язку, традиції мужності та готовності військовослужбовців виконувати поставлені завдання, незважаючи на загрозу смерті; пильне несення бойового чергування; підтримання високого рівня професіоналізму та бойової майстерності; традиції поваги командирів до підлеглих у поєднанні з турботою про них та зміцнення військового товариства.

Показано, що одним із найяскравіших проявів вірності бойовим традиціям мужності, героїзму, відваги, самопожертви, наслідування професійної сімейної традиції бути льотчиком є сучасний бойовий шлях у війні з росією 299-ї БрТА, який достойно наслідують всі військові частини і підрозділи Повітряних сил ЗС України.

Встановлено, що бойові ритуали ПС спочатку визначаються тими, які символізують початок професійної бойової кар'єри, Зокрема, в ХНУПС традиційно проводяться вже знамениті ритуали в ході професійної підготовки усіх спеціальностей ПС. Проведене дослідження виявило ритуали переходу у ПС, які мають трьох ступеневу структуру (пролонговані у часі) і супроводжують зміну статусу чи ролі льотчика. Розкриті ритуали пілотів присвячені важливим подіям у їх професійній кар'єрі щодо підготовки та переходу від тренувальних польотів підготовки до повноцінного виконання бойових завдань, вітання з отриманням бойового досвіду та символічного переходу у новий статус.

Найбільше ритуалів у ПС проводяться за принципом функціональності – ритуали ініціації,

підняття бойового духу, зміцнення братерства та відзначання. Показані ритуали поваги і єдності пілота з літаком шляхом іменування техніки, відзначання бойових заслуг нанесенням позначок про знищені цілі противника.

Показані і бойові титули в зенітно-ракетних та радіотехнічних військах, серед яких є знаменитий ритуал «Радарна кава», що проводиться щоразу після закінчення зміни, як акт братерства, спадкоємності та щирої взаємної вдячності. Ритуал «Код Вогню» розкриває героїку мобільно-вогневих груп ППО. Здійснюються і характерні для усіх ПС ритуали посвяти новоприбулих, першого самостійного бойового польоту та успішного виконання бойового завдання, промови і клятви переможців.

Велике місце у ПС займають ритуали, що символізують завершення професійної кар'єри (комеморативні та прощальні). Серед них найбільш відомий неординарний та яскраво символічний військовий ритуал спалення фортепіано на честь загиблих льотчиків, ритуали прощання з Бойовим прапором та вшанування пам'яті загиблих.

Показано, що важливою складовою бойових традицій ПС є особисті та групові звичаї бойових льотчиків. Вони, насамперед, проявляються в день безпосередньої підготовки пілота до вильоту, що пов'язано з особливо небезпечною місією льотчиків в умовах війни. Такі звичаї значно сприяють підтриманню належного морально-психологічного стану пілота та програмують на успішне виконання завдання і збереження життя.

Таким чином, процес впровадження військових традицій у ПС ЗС України народжених у війні з російським агресором, перебуває в постійному русі розвитку та вдосконалення. При цьому перспективним є дослідження можливостей їх популяризації, поширення кращого досвіду їх проведення в усіх Силах оборони України.

Список літератури:

1. Афанасьєв А. О., Герасименко М. В. Кротиков В. П. та ін. Військові традиції у Збройних Силах України. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 241 с.
2. Вергун Д. В. Символи та ритуали військової справи та специфіка їх впливу на імідж військовослужбовця. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2024. № 4 (63). С. 70–85. DOI: https://doi.org/10.21564/2663-5704.63.315209
3. Інформаційні матеріали щодо військових (бойових) традицій і ритуалів Повітряних Сил Збройних Сил України. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, (вих. № 705/146/2/ 901 / пс від 14.05.2025). 32 с.
4. Данило Мурашко, військовий льотчик. *Suspilne*. URL: https://suspilne.media/ chernihiv/524535-zagiblomu-lotciku-z-cernigivsini-danilu-murasku-prisvoili-zvanna-geroj-ukraini/ (дата звернення: 26.03.2026).
5. Заохочувальні відзнаки Міністерства оборони. *Міністерство оборони України*. URL: https://mod.gov.ua/explanation/zaohochuvalni-vidznaki-ministerstva-oboroni (дата звернення: 12.09.2025).
6. Коба М. Військові традиції як елемент правової культури військовослужбовців: трансформація змісту в умовах воєнного часу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 37–40. DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/5
7. Масненко В., Присяжнюк Ю. Становлення сучасної української традиції почесних найменувань військових формувань. *Український історичний журнал*. 2024. № 1 (574). С. 5–28. DOI: https://doi.org/10.15407/uhj2024.01.005
8. Методичні матеріали Українського інституту національної пам'яті до Дня захисників і захисниць України. *Український інститут національної пам'яті*. URL: https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/ (дата звернення: 16.08.2025).
9. Нові традиції університету. *Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба*. URL: https://www.facebook.com /hnups/videos/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%96 (дата звернення: 30.05.2025).
10. Пам'яті льотчиків 299 бригади, загиблих в боях з російськими окупантами. *Youtube*. URL: https://youtube/LhlRhp20eak?si=x7JZrR203Fd74TI (дата звернення: 12.08.2025)..
11. Підколи бойових льотчиків! Заборони! Забобони! Традиції! Не брити бороду, погладити по крилу! *Youtube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v =MmCAndvD5qw (дата звернення: 27.04.2026).
12. Притула О. Л. Система українських військових традицій в період становлення та розвитку. *Політологічний вісник*. 2024. № 93. С. 236–252. DOI: https://doi.org/10.17721/2415-881x.2024.93.236-252
13. Спалене піаніно, білий кінь і нічна містерія. *Журнал NV*. URL: https://nv.ua/ukr/ukraine/events/yak-u-zsu-proshchayutsya-z-zagiblimi-biycyami-tradiciji-rituali-ceremoniji-novini-ukrajini-50413633.html (дата звернення: 13.05.2026).
14. Чернишова Т. Оніми як інструмент ребрендингу ЗС України. *Сучасна війна: гуманітарний аспект: зб. матер. IX Міжнар. наук. конфер. Харків: ХНУПС ім. І. Кожедуба*, 22–23 травня 2025 р. 2025. С. 111–115.

15. Я літаю за двох: один бойовий виліт роблю за загиблого сина, другий – за себе. *Armyinform*. URL: https://armyinform.com.ua/2025/05/09/ya-litayu-za-dvoh-odyn-bojovyj-vylit-roblyu-za-zagyblogo-syna-drugyj-za-sebe-polkovnyk-igor-parhomenko/ (дата звернення: 15.06.2026).

Muljava V. D. DEVELOPMENT OF MILITARY TRADITIONS IN THE AIR FORCE OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE IN THE STATE OF THE WAR FOR THE INDEPENDENCE OF UKRAINE

The article shows that before the start of the Russian-Ukrainian war, the Air Force of the Armed Forces of Ukraine (hereinafter – AF) predominantly retained the Soviet system of military traditions with corresponding rituals and symbolism. However, the annexation of Crimea marked the beginning of a fundamental shift toward establishing distinct national military traditions. Today, the process of renewal and development of military traditions in the AF covers all service branches: aviation, air defense, special forces, military educational institutions, and centers. New military traditions manifest themselves at all stages of the formation and professional activity of AF servicemen: career choice, study at higher educational institutions, combat training, service in military units, and execution of combat missions.

Combat rituals of the AF are initially defined by those that symbolize the beginning of a professional combat career. In AF higher educational institutions, famous rituals are traditionally held during the professional training of all AF specialties ("Sword of Friendship", "Steel Eagle", "Initiation into Officer Brotherhood", "Anti-Aircraft Warrior's Oath"). The study highlights core combat traditions: loyalty to military duty; traditions of courage and readiness to fulfill assigned missions despite the threat of death; vigilant combat duty; maintaining a high level of professionalism and combat mastery; and traditions of commanders' respect for subordinates combined with care for their welfare and the strengthening of military comradeship. Most rituals in the AF operate on functional principles – rituals of initiation, morale boosting, strengthening brotherhood and commendation. Rituals of respect and unity between pilot and aircraft, as well as the recognition of combat achievements ("Equipment Naming ", "Victory marking for destroyed enemy targets") are shown. In the anti-aircraft missile forces, rituals such as the "Code of Fire" reveal the heroism of mobile fire groups of air defense. Military rituals symbolizing the end of a professional career and farewell rituals hold a prominent position ("Piano Burning in honor of fallen pilots", "Farewell to the Combat Flag", "Honoring the memory of the fallen"). An integral part of the combat traditions of the AF is the ritual of military awards presentation, which have their own special list of departmental and special distinctions. It is shown that an important component of the combat traditions of the AF is customs, primarily the personal customs of combat pilots. Finally, the article explores the role of military customs, with a particular focus on the personal traditions of combat pilots.

Keywords: *Air Force of the Armed Forces of Ukraine, traditions, military traditions, combat traditions, military rituals, military symbols.*

Дата першого надходження статті до видання: 16.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.10.2026